

Sosyal Bilgiler Eğitiminde Endoktrinasyon Ve İdeolojinin Yeniden Üretimi*

Turgay ÖNTAŞ¹

Geliş Tarihi: 20.01.2017

Kabul Ediliş Tarihi: 13.03.2017

ÖZ

Bu çalışmada sosyal bilgiler öğretim programının içeriği öğretim programının temel kavramları bağlamında incelenerek temel siyasi ideolojilerin değerleri ile bağlantısı kurulmuştur. Çalışmanın özgün yanı ideoloji kavramına yüklenen anlam çeşitliliklerinden farklı olarak ideoloji denildiğinde temel siyasi ideolojiler temel alınarak siyasi ideolojilerin öne çıkan değerleri ideoloji aktarımının temel derslerinden biri olan sosyal bilgiler dersinin vatandaşlık aktarımı olarak sosyal bilgiler yaklaşımı doğrultusunda bütüncül olarak incelenmesine imkân sağlamasıdır. Araştırmada Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı uygulama kılavuzundaki öğrenme alanları, ünite ve kavramların hangi siyasi ideolojiler ile ilişkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmada nitel araştırma tekniklerinden doküman analizi kullanılmıştır. Araştırmanın veri kaynağını oluşturan öğrenme alanları, ünite ve kavramlar MEB Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından 2005 yılında yayımlanan ve 2009 yılında revize edilen Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'ndan (4-7. sınıflar) alınmıştır.

Anahtar kelimeler: İdeoloji, endoktrinasyon, sosyal bilim, sosyal bilgiler eğitimi.

Teaching Social Studies Education in Indoctrination and Reproduction of Ideology

ABSTRACT

In this study, the content of social studies curricula was examined in the context of the basic concepts that constituted said curricula, and a connection was made between this information and the values espoused by major political ideologies. What distinguishes this study from similar ones is the opportunity it provides to study (taking the major political ideologies as a base) the salient values of these ideologies in accordance with the approach to social studies that sees it as one of the core classes where ideologies are transferred to students, especially knowledge and ideology concerning citizenship and civics. This study aims to examine the learning domains, units, and concepts found in the Social Studies Class Curriculum implementation guidelines and determine which political ideologies they espouse. In this study, document analysis, a data collection technique common in qualitative research, was used. The learning domains, units, and concepts which constituted the study's source data were taken from the Social Studies Class Curriculum (4th-7th grades), published in 2005 by the MEB (Turkish Ministry of Education) Board of Education and Discipline and revised in 2009.

Keywords: Ideology, indoctrination, social sciences, social studies curriculum.

* Bu makale 28-30 Nisan 2014 tarihleri arasında Gazi Üniversitesi'nde gerçekleştirilen Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu'nda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

¹ Yrd. Doç. Dr., Bülent Ecevit Üniversitesi, e-posta:turgayontas@gmail.com

GİRİŞ

Eğitim sayesinde insanların davranışları ve düşünceleri genel ahlakla ve kanunlarla uyumlulaştırılır. Eğitim toplumsallaşma yoluyla bireye, topluma ve devlete katkı sunar (Özpolat, 2009). Bireylerin gönüllü veya ikna olması ile toplumsal rıza gerçekleştirilir. Bu bağlamda eğitim, devlet ideolojisine uygun ve uyumlu insan yetiştirilmesi ve ideolojik olarak toplumsal itaatin devşirilmesi sürecidir. Kamusal alanı yönetme hakkını elinde bulunduran devlet, ideoloji aracılığıyla kurguladığı bütünsel dünyayı, eğitimle kurumsal bir alana dönüştürür. Devlet, kurumsal alanı bireysel ve toplumsal olguların etkisinden arındırarak kamusal alan olarak ilan eder (Çetin, 2001). Althusser (1994) devlet aygıtlarını devletin baskı aygıtları (hükümet, ordu, polis, mahkeme) ve devletin ideolojik aygıtları (din, aile, hukuk, okul) olarak ikiye ayırmıştır. Bu ayrımla birlikte eğitimin de yeniden üretimde ideolojik aygıtlardan biri olduğu saptamasına yer verebiliriz.

İdeoloji kavramının terminolojik kullanımı Fransız Devrimi (1789) sonrasında Tracy tarafından olmuştur (Eatwell, 1993; Mclellan, 2012). Tracy'nin tanımına göre “*ideoloji bütün bilimlerin üstündedir, çünkü bütün bilimler düşünceler ve düşünceler arası ilişkilerin ürünüdür*” (Örs, 2009: 9). İdeoloji kavramının birçok tanımı bulunduğunu da gözden kaçırmamakla birlikte ideolojilerin siyasal kültür ile yakın ilişkisi olduğu unutulmamalıdır (Maynard, 2012; Öntaş, 2014, 2015; Öntaş ve Atmaca, 2016). İdeolojiler kültürü oluşturan öğeler arasında mantıksal bir bağa, tutarlılığa sahiptir. İdeolojiler kendiliğinden olmayarak insan zihninin üretmiş olduğu bir düşünceler zinciridir (Örs, 2009).

İdeolojinin öncelikle siyasal bir kavram olduğu konusunda uzlaşılabilir (Baradat, 2012). Siyasal ideolojilerin temel kavramlarını başta merkez, sağ ve sol olmak üzere belirtilebilir (Heywood, 2000; 2014). Siyasal fikir ve ideolojileri kategorize etme ve birbirleriyle ilişkilendirme konusunda sol, sağ ve merkez spektrumu basit ve anlaşılırdır. Sol kanada yaklaştıkça eşitlik, sağa kanada yöneldikçe eşitliğin imkânsız olduğuna dair görüşlere yer verilir. Uç solda yer alanlar devlet tarafından planlanmış bir ekonomiyi savunurlar. Sağ kanat muhafazalar ise serbest piyasa ve özel mülkiyeti ön plana çıkartırlar. Liberalizm birey, özgürlük, akıl, adalet, hoşgörü ve farklılığı; muhafazakârlık gelenek, beşeri eksiklik, organik toplum, hiyerarşi, otorite ve şahsi mülkiyeti; sosyalizm toplum, işbirliği, eşitlik, sosyal sınıf ve ortak mülkiyeti; milliyetçilik millet, organik toplum, kendi kaderini tayin ve kimlik siyasetini; anarşizm anti-devletçilik, doğal düzen, anti-klerikalizm (kilisenin siyasette etkin olmasına karşı çıkmak) ve ekonomik özgürlüğü; faşizm anti-rasyonalizm, mücadele, liderlik, elitizm, sosyalizm ve aşırı milliyetçiliği öne çıkarır (Heywood, 2014).

Sosyal ve kültürel olguların incelenmesi bilimsel açıdan tasnifleri barındırır. Kültürel değerlere duyarlı eğitim de kendi içerisinde ideolojik bağlantı taşır (Gay, 2014). Sosyal ve kültürel yeniden üretimin ideolojik koşulları baskın ideoloji, küresel ekonominin güçlü elitlerinin ilgileri, materyalleşmiş eğitimin hegemonyası ve kamu eğitimi yani eşit olmayan eşitleyiciler yoluyla olur

(Macris, 2009). Sosyal bilimler de bu sınıflandırmanın bir parçasıdır. Sosyal bilim toplumsal olanın çekirdeğini oluşturan bireyden hareketle insansal ilişkileri, bu ilişkilere etki eden faktörleri ve faktörlerin kendi içindeki dinamiklerini analiz edip mikro ve makro düzeyde çıkarımlara ulaşarak insanı anlamaya ve açıklamaya çalışan bilgi üretme etkinliğidir (Gulbenkian Komisyonu, 2003). Sosyal bilimler ile sosyal bilgiler ilk ve ortaokullarda öğretilen konulara bağlı olarak birbirinin yerine kullanılabilir terimler olabilmektedir (Binning ve Binning, 1952; Ellis, 2007).

Sosyal bilgiler öğretiminde etkili vatandaşlık, kültürlenme, yöntem ve zaman temel ilkeler olarak karşımıza çıkmaktadır. *California Kamu Okulları Tarih-Sosyal Bilimler Çerçevesi (1998)* ise *beceri edinimi ve sosyal katılım* (temel beceriler, eleştirel düşünme ve katılım becerileri), *bilgi ve kültürel anlama* (sosyo-politik, ekonomik, coğrafi okuryazarlık, kültürel, etik ve tarihsel okuryazarlık) ile demokratik anlama ve vatandaşlık değerleri (ulusal kimlik, anayasal miras-*constitutional heritage*-, vatandaşlık değerleri/hakları ve sorumlulukları) olarak sosyal bilgilerin amaç yapısını belirlemiştir. Genel olarak ise vatandaşlık aktarımı olarak sosyal bilgiler, sosyal bilim olarak sosyal bilgiler ve yansıtıcı inceleme olarak sosyal bilgiler öğretimi yaklaşımından bahsedebiliriz. Bu bağlamda sosyal bilgiler dersinin bir kültürel aktarım ve kültürel miras dersi olduğunu söylenebilir (Dönmez ve Yeşilbursa, 2014; Ersoy, 2006; Ünlü, 2012). Vatandaşlık öğretimi olarak sosyal bilgiler öğretimi geçmiş öğrenme, geçmiş ve gelecekle gurur duyma, sorumluluk alma, uygun davranışlar sergileme ve otoriteye bağlılık kazanımlarına yoğunlaşmaktadır (Ersoy, 2007; Kaya ve Ersoy, 2014; Safran, 2008). Yurttaş ve devlet, tarih ve coğrafya alanları da sosyal bilgiler öğretim programlarında vatandaşlık konuları içerisinde yer almaktadır (Sunal ve Haas, 2011).

Sosyal bilgiler öğretimi de milli kimlik eğitim politikası (Doğan, 2008) tarih politikası (tarih yazımı ve eğitimi), ekonomik ve sosyal politikalar aracılığıyla olurken (Akıncı, 2011) bu üç araçla doğrudan ilişki içindedir. Vatandaşlık öğretimi kimlik politikası ve karakter eğitimi ile de ilişkilendirilebilir (De Ruyter ve Conroy, 2002). Karakter eğitimi de ahlak, değerler, vatandaşlık ve din eğitimini içermektedir (Bakioğlu ve Sılay, 2011; Hoge, 2002). Tüm bu süreçler politik sosyalizasyon olarak kabul de edilebilir. Demokratik değerler ve vatandaşlık bilgisi politik öğrenme bağlamındadır (Seefeldt, Castle ve Falconer, 2015). Politik sosyalizasyon yoluyla bireyler, belli bir toplumsal grubun veya topluluğun siyasal değerlerini, inançlarını ve davranış kodlarını edinirler (Akın, 2009; Kaplan, 2011; Kaya, 2016). Sosyal bilgiler dersi ve sosyal bilgiler eğitimcileri de politik sosyalizasyon kavramı ile bu bağlamda siyaset bilimcileri politik psikologlar gibi ilgilidir (Hahn ve Alviar-Martin, 2008). Öğrencileri vatandaş rollerine, hak ve görevlerine hazırlama konusundaki mutabakat olmakla birlikte vatandaşlık eğitiminin içeriği üzerine farklılıklar bulunmaktadır (Koutselini, 2008;).

Sosyal bilgiler eğitimi genel pedagojik bilgi, sosyal bilgiler alan/içerik bilgisi ve sosyal bilgiler alan/içerik bilgisinin kesişiminde yer alır (Sunal ve Haas, 2011).

Sosyal bilgiler eğitimi ile birlikte kullanılması gereken kavramlardan biri de endokrinasyondur (Seefeldt, Castle ve Falconer, 2015). Endokrinasyon realitede karşılığı olan bir kavramdır. Endokrinasyonun uç anlamı çocukların eğitim esnasında beyinlerinin yıkanarak, totaliteryan rejimin propagandasını yapmak olarak belirtilebilir (Momanu, 2010). Endokrinasyon tipleri sektaryan (partizan, fanatik) endokrinasyon ve konformist endokrinasyon olarak ikiye ayrılabilir. Konformist endokrinasyon eğitim alanında kullanılanıdır. Endokrinasyon içerik, tartışılmaz kabuller (unshakable commitment) ve yöntem ile eğitimde karşılık bulur (Barrow ve Woods, 2006). Öğretimin amaçlı bir etkinlik olması, tek boyutlu olmaması ve öğretim sürecinin içinde doğal olarak bulunan görev ve sorumluluklar ile başarıyı barındırması endokrinasyon ve eğitim bağlantısının kurulmasına yardımcı olabilir (Barrow ve Woods, 2006; Crittenden, 2010). Sosyal bilgiler eğitiminde ya da genel olarak eğitime neyin endokrinasyonun olumsuz kullanımı olduğunu belirlemenin güçlükleri de olmasına rağmen eğer bir başkasının düşüncelerinde ya da davranışlarında kalıcı değişiklik üretmek istiyorsa ve tercih imkânı sunmuyorsa endokrinasyondan söz edebiliriz. Endokrinasyon süreci ideoloji ise ürünü temsil eder. Eğer yanlış anlamlar sistematik biçimde yönlendirilip yanlış anlama endokrinasyon olmaya başlar (Lammi, 1997).

Bu çalışmada sosyal bilgiler öğretim programının içeriği öğretim programının temel kavramları bağlamında incelenerek temel siyasi ideolojilerin değerleri ile bağlantısı kurulmuştur. Çalışmanın özgün yanı ideoloji kavramına yüklenen anlam çeşitliliklerinden farklı olarak ideoloji denildiğinde temel siyasi ideolojiler temel alınarak siyasi ideolojilerin öne çıkan değerleri ideoloji aktarımının temel derslerinden biri olan sosyal bilgiler dersinin vatandaşlık aktarımı olarak sosyal bilgiler yaklaşımı doğrultusunda bütüncül olarak incelenmesine imkân sağlamasıdır. Sosyal bilgiler dersinin politik sosyalizasyon sürecindeki araçlarından biri olan endokrinasyon çözümlemesi de sosyal bilgilerin nötr bir alan olmadığını koymuştur. Araştırmayla aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Sosyal Bilgiler Dersi 4. sınıf Öğretim Programı uygulama kılavuzundaki öğrenme alanları, ünite ve kavramlar hangi siyasi ideolojilerle ilişkilidir?
2. Sosyal Bilgiler Dersi 5. sınıf Öğretim Programı uygulama kılavuzundaki öğrenme alanları, ünite ve kavramlar hangi siyasi ideolojilerle ilişkilidir?
3. Sosyal Bilgiler Dersi 6. sınıf Öğretim Programı uygulama kılavuzundaki öğrenme alanları, ünite ve kavramlar hangi siyasi ideolojilerle ilişkilidir?
4. Sosyal Bilgiler Dersi 7. sınıf Öğretim Programı uygulama kılavuzundaki öğrenme alanları, ünite ve kavramlar hangi siyasi ideolojilerle ilişkilidir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı uygulama kılavuzundaki öğrenme alanları, ünite ve kavramların hangi siyasi ideolojiler ile ilişkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmada nitel araştırma veri toplama tekniklerinden doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizinde, ilk olarak

araştırılması hedeflenen olgu/olgular hakkında bilgi içeren kayıt ve belgeler toplanmaktadır. Daha sonra, toplanan belgeler belli kriterlere sahip olma düzeyine göre incelenmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Doküman analizi araştırmacıya katılımcıların kendilerine ait ya da kendilerini ilgilendiren konulara yönelik belgeleri incelemesiyle görünür kayıtlar sağlar. Dokümanlar saha notları, günlükler, biyografiler, ses ve görüntü kayıtları, öğrenci çalışmalarından örnekler, ödev evrakları, planlar, fotoğraflar, okuduğu kitap ve dergiler olabilir (Cohen, Manion ve Morrison, 2007).

Araştırmanın Veri Kaynağı ve Verilerin Toplanması

Araştırmanın veri kaynağını oluşturan öğrenme alanları, ünite ve kavramlar MEB Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından 2005 yılında yayımlanan ve 2009 yılında revize edilen Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'ndan (4-7. sınıflar) alınmıştır. Öğrenme alanları, ünite ve kavramların taranmasında araştırmacı tarafından oluşturulan ve içeriğinde öğrenme alanları, ünite ve kavramlara yer verildiği şekilde bilgilerin yer aldığı veri toplama formu kullanılmıştır.

Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Araştırmada doküman incelemesi yöntemi kullanılarak Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı içerik analizleri yapılmıştır. Bu bağlamda veriler, öğrenme alanları, ünite ve kavramlar kategorileri çerçevesinde kodlaması yapılarak tablolaştırılmıştır. İdeolojik söylem yapılarını metinde ya da konuşmalar da ilişkilendireceğimiz ipuçları da olabilir. Dijk (2006) kendi grubu için vurgulama, abartma, yüksek pozisyon atfetme, iddia, manşette verme, öyküleyici betimlemeler ve argümantal destekler; diğer grup için göz ardı etme, inkâr, küçümseme, marjinalleştirme, öyküleme ve argümantal desteğe yer vermeme gibi durumların ideolojik pozisyona ilişkin ipuçları verdiğini belirtmektedir. Ayrıca Heywood'un (2014) ideolojilerin ön plana çıkan kavramları ile örneğin liberalizm birey, özgürlük, akıl, adalet, hoşgörü ve farklılığı; muhafazakârlık gelenek, beşeri eksiklik, organik toplum, hiyerarşi, otorite ve şahsi mülkiyeti; sosyalizm toplum, işbirliği, eşitlik, sosyal sınıf ve ortak mülkiyeti; milliyetçilik millet, organik toplum, kendi kaderini tayin ve kimlik siyasetini; anarşizm anti-devletçilik, doğal düzen, anti-klerikalizm (kilisenin siyasette etkin olmasına karşı çıkmak) ve ekonomik özgürlüğü; faşizm anti-rasyonalizm, mücadele, liderlik, elitizm, sosyalizm ve aşırı milliyetçiliği ilişkilendirmeler yapılmıştır.

Geçerlik ve Güvenilirlik

Nitel araştırma güvenilirliği için tanım, katılımcının asıl görüşleri ile araştırmacı tarafından yansıtılan katılımcı görüşlerinin eşleştirilip kapsam açısından değerlendirilmesi açısından güvenilirlik, araştırmanın bulgularına anlaşılır bir şekilde verilerin aktarılması açısından aktarılabirlik, aynı konu üzerinde benzer katılımcıların verileriyle oluşan sonucun doğru yansıtılması açısından güvenilebilirlik, bulgulardan oluşan sonucun birbirlerini kapsam bakımından yansıtması açısından tasdiklenebilirlik kriterleri belirlenmiştir (Clisset, 2008).

BULGULAR

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan uygulama kılavuzundaki öğrenme alanları, ünite ve kavramların hangi siyasi ideolojiler ile ilişkisini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır:

Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

İlkokul 4. sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı uygulama kılavuzunda yer alan öğrenme alanları, ünite, kavramlar ve değerlerin durumu Tablo 1'de ele alınmıştır. Buna göre ilkokul 4. sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı toplam sekiz öğrenme alanı ve ünitelerden oluşmaktadır. Öğrenme alanları ve ünitelere ayrılan ders saatleri açısından “Kültür ve Miras-Geçmişimi Öğreniyorum”, “İnsanlar, Yerler Ve Çevreler-Yaşadığımız Yer”, “Üretim, Dağıtım, Tüketim-Üretimden Tüketime” ve “Güç, Yönetim Ve Toplum-İnsanlar ve Yönetim” açısından en fazla ders ile yer almaktadır. Öne çıkan kavramlar “Geçmişimi Öğreniyorum” ünitesinde “aile, akrabalık, cumhuriyet, giyim, milli kültür, devlet, din, devlet, vatan, dayanışma, savaş, barış, cumhuriyet, gelenek, kültür, sanat”; “Yaşadığımız Yer” ünitesinde “afet, beşeri ortam, bölge, çevre, çevre kirliliği, doğal ortam, hava durumu, hava olayı, iklim, yer, yerleşme, yön”, “Üretimden Tüketime” ünitesinde “istek ve ihtiyaçlar, kaynak, bütçe, ücret, tasarruf, gelir ve gider, ürün, ekonomi, israf, pazar, para, ekonomik faaliyet, iş bölümü, üretim, dağıtım, tüketim, ticaret, meslek, emek” ve “İnsanlar ve Yönetim” ünitesinde “bağımsızlık, demokrasi, egemenlik, kamu, kamuoyu, katılım, medya, millet, milli egemenlik, seçim, temel hak ve özgürlükler, tören, vergi, yargı, yasa, yönetim, yurttaşlık”tır. Öğretim programında her ünite “doğrudan verilecek değer” başlığı altında sırasıyla “Duygu ve Düşüncelere Saygı ve Hoşgörü”, “Türk Büyüklerine Saygı, Aile Birliğine Önem Verme ve Vatanseverlik”, “Doğa Sevgisi”, “Temizlik, Sağlıklı Olmaya Önem Verme”, “Bilimsellik”, “Yardımsızlık”, “Bağımsızlık” ve “Misafirperverlik” değerlerinin öğretilmesinin hedeflendiği görülmektedir. İlkokul 4. sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı muhafazakârlık ideolojisinin gelenek, aile, organik toplum ve kültürün baskınlığı; milliyetçilik ideolojisi açısından millet, organik toplum ve kimlik siyasetini öne çıkarması; sosyalizmin işbirliği; totalitaryanizmin liderlik söylemleri öne çıkan ideolojik söylemlerdir.

Tablo 1. İlkokul 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Öğrenme Alanları, Ünite, Kavramlar ve Değerlerin Durumu

Öğrenme Alanları	Kavramlar	Değerler	Kazanım Oranı	Ders Saati
<i>Birey ve Toplum</i>	Benzerlik ve farklılık, davranış, duygu, düşünce, sorumluluk, kimlik	Duygu ve düşüncelere saygı, hoşgörü	11	12
<i>Kültür ve Miras</i>	Aile, akrabalık, cumhuriyet, giyim, milli kültür, devlet, din, devlet, vatan, dayanışma, savaş, barış, cumhuriyet, gelenek, kültür, sanat	Türk büyüklerine saygı, aile birliğine önem verme,	14	15

		Vatanseverlik		
<i>İnsanlar, Yerler ve Çevreler</i>	Beşeri ortam, bölge, çevre, çevre kirliliği, doğal ortam, hava durumu, hava olayı, iklim, yer, yerleşme, yön	Doğa sevgisi	14	15
<i>Üretim, Dağıtım, Tüketim</i>	İstek ve ihtiyaçlar, kaynak, bütçe, ücret, tasarruf, gelir ve gider, ürün, ekonomi, israf, pazar, para, ekonomik faaliyet, iş bölümü, üretim, dağıtım, tüketim, ticaret, meslek, emek	Temizlik ve sağlıklı olmaya önem verme	14	15
<i>Bilim, Teknoloji ve Toplum</i>	Teknoloji, benzerlik ve farklılık, ulaşım	Bilimsellik	11	12
<i>Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler</i>	Aile, anayasa, dayanışma, devlet, etkin yurttaş, grup, iş bölümü, sivil toplum kuruluşu, sosyal etkileşim, sosyal örgüt, sorumluluk, kurum	Yardımseverlik	11	12
<i>Güç, Yönetim ve Toplum</i>	Bağımsızlık, demokrasi, egemenlik, kamu, kamuoyu, katılım, medya, millet, milli egemenlik, seçim, temel hak ve özgürlükler, tören, vergi, yargı, yasa, yönetim, yurttaşlık	Bağımsızlık	14	15
<i>Küresel Bağlantular</i>	Benzerlik ve farklılık, gelenek, giyim, kıta, kültür, tören, ulaşım, sözleşme	Misafirperverlik	11	12

Ortaokul 5. sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı uygulama kılavuzunda yer alan öğrenme alanları, ünite, kavramlar ve değerlerin durumu Tablo 2’de ele alınmıştır. Buna göre ortaokul 5. sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı toplam sekiz öğrenme alanı ve üniteden oluşmaktadır. Öğrenme alanları ve ünitelere ayrılan ders saatleri açısından “Kültür ve Miras-Kültür ve Miras”, “İnsanlar, Yerler Ve Çevreler-Bölgemizi Tanıyalım”, “Üretim, Dağıtım, Tüketim-Ürettiklerimiz” ve “Güç, Yönetim Ve Toplum-Bir Ülke Bir Bayrak” açısından en fazla ders ile yer almaktadır. Öne çıkan kavramlar “*Kültür ve Miras*” ünitesinde “aile, akrabalık, cumhuriyet, değer, değişim ve süreklilik, din, gelenek, giyim, kronoloji, kültür, kültürel öge, laiklik, liderlik, milli kültür, saltanat, savaş, sanat, vatan, yer”; “*Bölgemizi Tanıyalım*” ünitesinde “afet, beşeri ortam, bölge, çevre, çevre kirliliği, doğal kaynaklar, doğal ortam, göç, hava durumu, hava olayı, iklim, kentleşme, nüfus, şehirleşme, yer, yerleşme, yön”, “*Ürettiklerimiz*” ünitesinde “bölge, bütçe, dağıtım, doğal kaynaklar, ekonomi, ekonomik faaliyet, emek, enerji, gelir ve gider, girişimci, göç, ihracat, israf, istek ve ihtiyaçlar, iş bölümü, işsizlik, ithalat, kaynak, meslek, para, pazar, tasarruf, ticaret, turizm, tüketim, ulaşım, ücret, üretim, ürün, vergi, verimlilik, yatırım” ve

“Bir Ülke Bir Bayrak” ünitesinde “anayasa, bağımsızlık, bildirge, cumhuriyet, değişim, demokrasi, devlet, din, egemenlik, hoşgörü, kamuoyu, katılım, kronoloji, kurultay, laiklik, meşrutiyet, milli egemenlik, monarşi, oligarşi, özgürlük, saltanat, savaş, seçim, sivil toplum kuruluşu, siyasi güç, sözleşme, teokrasi, vatandaş, yargı, yasa, yasama, yönetim, yürütme”dir. Ortaokul 5. sınıfta doğrudan verilecek değer kapsamında ise sırasıyla “Sorumluluk”, “Estetik”, “Doğal Çevreye Duyarlılık”, “Çalışkanlık”, “Akademik Dürüstlük”, “Dayanışma”, “Adil Olma, Bayrağa ve İstiklâl Marşı’na Saygı”, “Tarihsel Mirasa Duyarlılık” değerlerinin verilmesi amaçlanmıştır. Ortaokul 5. sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı liberalizmin adalet, farklılık; muhafazakârlık ideolojisinin gelenek, aile, organik toplum ve kültürün baskınlığı; milliyetçilik ideolojisi açısından millet, organik toplum ve kimlik siyasetini öne çıkarması; sosyalizmin işbirliği söylemleri öne çıkan ideolojik söylemlerdir.

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Tablo 2. Ortaokul 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Öğrenme Alanları, Ünite, Kavramlar ve Değerlerin Durumu

Öğrenme Alanları	Kavramlar	Değerler	Kazanım Oranı	Ders Saati
<i>Birey ve Toplum</i>	Aile, bildirge, birey, davranış, duygu, grup, kimlik, kurum, rol, sorumluluk, sözleşme, temel hak ve özgürlükler	Sorumluluk	11	12
<i>Kültür ve Miras</i>	Aile, akrabalık, cumhuriyet, değer, değişim ve süreklilik, din, gelenek, giyim, kronoloji, kültür, kültürel öğe, laiklik, liderlik, milli kültür, saltanat, savaş, sanat, vatan, yer	Estetik	14	15
<i>İnsanlar, Yerler ve Çevreler</i>	Afet, beşeri ortam, bölge, çevre, çevre kirliliği, doğal kaynaklar, doğal ortam, göç, hava durumu, hava olayı, iklim, kentleşme, nüfus, şehirleşme, yer, yerleşme, yön	Doğal çevreye duyarlılık	14	15
<i>Üretim, Dağıtım, Tüketim</i>	Bölge, bütçe, dağıtım, doğal kaynaklar, ekonomi, ekonomik faaliyet, emek, enerji, gelir ve gider, girişimci, göç, ihracat, israf, istek ve ihtiyaçlar, iş bölümü, işsizlik, ithalat, kaynak, meslek, para, pazar, tasarruf, ticaret, turizm, tüketim, ulaşım, ücret, üretim, ürün, vergi, verimlilik, yatırım	Çalışkanlık	14	15
<i>Bilim, Teknoloji ve Toplum</i>	Bilim, birinci elden kaynak, ikinci elden kaynak, haberleşme, iletişim, kanıt, kâşif, keşif, nedensellik, teknoloji, yüzyıl	Akademik dürüstlük	11	12
<i>Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler</i>	Bilim, buluş, sosyal bilim, teknoloji, teklif ve patent	Dayanışma	11	12

<i>Güç, Yönetim ve Toplum</i>	Anayasa, bağımsızlık, bildirge, cumhuriyet, değişim, demokrasi, devlet, din, egemenlik, hoşgörü, kamuoyu, katılım, kronoloji, kurultay, laiklik, meşrutiyet, milli egemenlik, monarşi, oligarşi, özgürlük, saltanat, savaş, seçim, sivil toplum kuruluşu, siyasi güç, sözleşme, teokrasi, vatandaş, yargı, yasa, yasama, yönetim, yürütme	Adil olma, bayrağa ve İstiklal Marşı'na Saygı	14	15
<i>Küresel Bağlantılar</i>	Afet, barış, çevre, çevre kirliliği, dayanışma, ekonomik faaliyet, etkileşim, ihracat, iklim, iskân, ithalat, kaynak, küresel sorun, medya, nüfus, ticaret	Tarihsel Mirasa Duyarlılık	11	12

Ortaokul 6. sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı uygulama kılavuzunda yer alan öğrenme alanları, ünite, kavramlar ve değerlerin durumu Tablo 3'te ele alınmıştır. Buna göre ortaokul 6. sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı toplam yedi öğrenme alanı ve üniteden oluşmaktadır. Öğrenme alanları ve ünitelere ayrılan ders saatleri açısından “Kültür ve Miras-İpek Yolunda Türkler”, “İnsanlar, Yerler Ve Çevreler-Yeryüzünde Yaşam”, “Üretim, Dağıtım, Tüketim-Ülkemizin Kaynakları” ve “Güç, Yönetim Ve Toplum-Demokrasinin Serüveni” açısından en fazla ders ile yer almaktadır. Öne çıkan kavramlar “*İpek Yolunda Türkler*” ünitesinde “aile, akrabalık, değer, devlet, dil, din, değişim, estetik, fetih, gaza, gelenek, göç, kronoloji, kurultay, kut, kültür, kültürel öğe, millet, milli kültür, sanat, savaş, tören, vatan”; “*Yeryüzünde Yaşam*” ünitesinde “beşeri ortam, bölge, coğrafi konum, çağ, doğal ortam, ekvator, göç, harita, iklim, kıta, kronoloji, kutup, milat, nüfus, okyanus, ortak miras, ölçek, şehirleşme, uygarlık, yerleşme, yön, yüzyıl”, “*Ülkemizin Kaynakları*” ünitesinde “bütçe, doğal kaynaklar, ekonomi, ekonomik hayat, ekmek, enerji, girişimci, ihracat, israf, işsizlik, ithalat, kaynak, kişilik, meslek, pazar, sanayi, sermaye, sorumluluk, tasarruf, ticaret, turizm, tüketim, ulaşım, üretim, ürün, vatandaş, vergi, yatırım” ve “*Demokrasinin Serüveni*” ünitesinde “anayasa, bağımsızlık, bildirge, cumhuriyet, değişim, demokrasi, devlet, din, egemenlik, hoşgörü, kamuoyu, katılım, kronoloji, kurultay, laiklik, meşrutiyet, milli egemenlik, monarşi, oligarşi, özgürlük, saltanat, savaş, seçim, sivil toplum kuruluşu, siyasi güç,

Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Tablo 3. Ortaokul 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Öğrenme Alanları, Ünite, Kavramlar ve Değerlerin Durumu

<i>Öğrenme Alanları</i>	Kavramlar	Değerler	Kazanım Oranı	Ders Saati
<i>Birey ve Toplum</i>	Birey, düşünce, genelleme, görüş, hak, kanıt, kişilik, kurum, olgu, rol, sorumluluk, varsayım	Bilimsellik	12	11

<i>Kültür ve Miras</i>	Aile, akrabalık, değer, devlet, dil, din, değişim, estetik, fetih, gaza, gelenek, göç, kronoloji, kurultay, kut, kültür, kültürel öge, millet, milli kültür, sanat, savaş, tören, vatan	Doğal çevreye duyarlılık	24	25
<i>İnsanlar, Yerler ve Çevreler</i>	Beşeri ortam, bölge, coğrafi konum, çağ, doğal ortam, ekvator, göç, harita, iklim, kıta, kronoloji, kutup, milat, nüfus, okyanus, ortak miras, ölçek, şehirleşme, uygarlık, yerleşme, yön, yüzyıl	Kültürel mirasa duyarlılık	15	14
<i>Üretim, Dağıtım, Tüketim</i>	Bütçe, doğal kaynaklar, ekonomi, ekonomik hayat, ekmek, enerji, girişimci, ihracat, israf, işsizlik, ithalat, kaynak, kişilik, meslek, pazar, sanayi, sermaye, sorumluluk, tasarruf, ticaret, turizm, tüketim, ulaşım, üretim, ürün, vatandaş, vergi, yatırım	Sorumluluk	18	17
<i>Bilim, Teknoloji ve Toplum</i>	Bilim, buluş, sosyal bilim, teknoloji, teklif ve patent	Yardımselverlik	12	10
<i>Güç, Yönetim ve Toplum</i>	Anayasa, bağımsızlık, bildirge, cumhuriyet, değişim, demokrasi, devlet, din, egemenlik, hoşgörü, kamuoyu, katılım, kronoloji, kurultay, laiklik, meşrutiyet, milli egemenlik, monarşi, oligarşi, özgürlük, saltanat, savaş, seçim, sivil toplum kuruluşu, siyasi güç, sözleşme, teokrasi, vatandaş, yargı, yasa, yasama, yönetim, yürütme	Hak ve özgürlüklere saygı	15	14
<i>Küresel Bağlantılar</i>	Afet, barış, çevre, çevre kirliliği, dayanışma, ekonomik faaliyet, etkileşim, ihracat, iklim, iskân, ithalat, kaynak, küresel sorun, medya, nüfus, ticaret	Çalışkanlık	12	11

Ortaokul 7. sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı uygulama kılavuzunda yer alan öğrenme alanları, ünite, kavramlar ve değerlerin durumu Tablo 4'te ele alınmıştır. Buna göre ortaokul 7. sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı toplam yedi öğrenme alanı ve üniteden oluşmaktadır. Öğrenme alanları ve ünitelere ayrılan ders saatleri açısından “Kültür ve Miras-Türk Tarihinde Yolculuk”, “Üretim, Dağıtım, Tüketim- Ekonomi ve Sosyal Hayat” ve “Küresel Bağlantılar- Ülkelerarası Köprüler” açısından en fazla ders ile yer almaktadır. Öne çıkan kavramlar “*Türk Tarihinde Yolculuk*” ünitesinde “değer, değişim, devlet, dil, din, estetik, etkileşim, fetih, gaza, gelenek, hoşgörü, ıslahat, iskân, kanıt, kronoloji, kurum, kültür, kültürel öge, savaş, siyasi güç, tören”; “*Tüketim-*

Ekonomi ve Sosyal Hayat ünitesinde “bütçe, ekonomi, ekonomik faaliyet, girişimci, ihracat, kaynak, meslek, okyanus, sivil toplum kuruluşu, sorumluluk, teknoloji, ticaret, tüketim, ulaşım, üretim, ürün, vakıf, vergi, yönetim” ve “*Ülkelerarası Köprüler*” ünitesinde “Barış, çevre, çevre kirliliği, dayanışma, doğa kaynaklar, doğal ortam, ekvator, emek, genelleme, israf, kurum, kutup, küresel sorun, ortak miras, sanat, sorumluluk, tasarruf”tur. Öğretim programında her ünite “doğrudan verilecek değer” başlığı altında sırasıyla “Bilimsellik”, “Doğal Çevreye Duyarlılık”, “Kültürel Mirasa Duyarlılık”, “Sorumluluk”, “Yardımsızlık”, “Hak ve Özgürlüklere Saygı” ile “Çalışkanlık” değerlerinin öğretilmesinin hedeflendiği görülmektedir. Ortaokul 7. sınıfta sırasıyla “Farklılıklara Saygı”, “Vatanseverlik”, “Estetik”, “Bilimsellik”, “Dürüstlük”, “Adil Olma” ve “Barış” değerlerinin doğrudan verilmesi amaçlanmıştır. Ortaokul 7. sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı liberalizmin adalet, farklılık; muhafazakarlık ideolojisinin gelenek, aile, organik toplum ve kültürün baskınlığı; milliyetçilik ideolojisi açısından millet, organik toplum ve kimlik siyasetini öne çıkarması; sosyalizmin işbirliği söylemleri öne çıkan ideolojik söylemlerdir.

Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Tablo 4. Ortaokul 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Öğrenme Alanları, Ünite, Kavramlar ve Değerlerin Durumu

Öğrenme Alanları	Kavramlar	Değerler	Kazanım Oranı	Ders Saati
<i>Birey ve Toplum</i>	Birey, duygu, düşünce, görüş, grup, iletişim, kişilik, medya, olgu, rol, sorumluluk	Farklılıklara saygı	12	11
<i>Kültür ve Miras</i>	Değer, değişim, devlet, dil, din, estetik, etkileşim, fetih, gaza, gelenek, hoşgörü, ıslahat, iskân, kanıt, kronoloji, kurum, kültür, kültürel öge, savaş, siyasi güç, tören	Estetik	27	25
<i>İnsanlar, Yerler ve Çevreler</i>	Beşeri ortam, bildirge, bölge, coğrafi konum, doğal ortam, göç, hak, harita, ihracat, iklim, işsizlik, ithalat, nüfus, sözleşme, şehirleşme, turizm, vatan, vatandaş, yatırım, yerleşme	Vatanseverlik	12	11
<i>Üretim, Dağıtım, Tüketim</i>	Bütçe, ekonomi, ekonomik faaliyet, girişimci, ihracat, kaynak, meslek, okyanus, sivil toplum kuruluşu, sorumluluk, teknoloji, ticaret, tüketim, ulaşım, üretim, ürün, vakıf, vergi, yönetim	Dürüstlük	18	17
<i>Bilim, Teknoloji ve Toplum</i>	Bilim, buluş, çağ, enerji, keşif, laiklik, milat, özgürlük, pazar, reform, Rönesans, sanayi, sermaye, sosyal bilim, teknoloji, uygarlık, yüzyıl	Bilimsellik	12	11

<i>Güç, Yönetim ve Toplum</i>	Anayasa, bağımsızlık, cumhuriyet, dayanışma, demokrasi, devlet, dil, din, egemenlik, hak, kamuoyu, katılım, kurultay, kut, laiklik, meşruiyet, millet, milli egemenlik, milli kültür, monarşi, oligarşi, özgürlük, saltanat, seçim, sivil toplum kuruluşu, siyaset, siyasi güç, vatandaş, yargı, yasa, yasama, yönetim, yürütme Adil olma	Adil olma	12	11
<i>Küresel Bağlantılar</i>	Barış, çevre, çevre kirliliği, dayanışma, doğa kaynaklar, doğal ortam,, ekvator, emek, genelleme, israf, kurum, kutup, küresel sorun, ortak miras, sanat, sorumluluk, tasarruf	Barış	15	14

TARTIŞMA ve SONUÇ

Sosyal Bilgiler dersi günümüze kadar farklı isimler altında da olsa eğitim-öğretim sürecinin içerisinde oldukça önemlidir. Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi olarak 1962 yılına kadar; 1962’de Toplum ve Ülke; 1968’de Sosyal Bilgiler; 1985’te Milli Tarih, Milli Coğrafya ve Vatandaşlık Bilgisi; 1997’de ise yeniden Sosyal Bilgiler dersi olarak yer almıştır (TEDMEM, 2016; Turan, 2016). Sosyal bilgiler dersi kültürel dönüşüm ve eleştirel düşünme açısından amaçları olan bir derstir (Ross, 2006). Bununla birlikte sosyal bilgiler dersi pek çok ihtilafli (controversial) konuyu da içerisinde barındırmaktadır (Akman ve Patoğlu, 2016; Avaroğulları, 2015; Washington ve Humphries; 2011; Yılmaz, 2012). İçerik açısından da hem sosyal bilimlerin pek çok alanı ile hem de İnkılap Tarihi dersi ilişkilidir (Kaymakçı ve Er, 2009). Bu çalışmada yer alan “ideoloji” ve “endoktrinasyon” başlıkları da siyaset bilimi ve politik sosyoloji bağlamında sosyal bilgiler dersiyle bağlantılıdır.

19. yüzyılda ortaya çıkan milliyetçilik, liberalizm, sosyalizm, feminizm gibi ideolojiler, dinlerin ideolojileştirilmesi, anayasacılık gibi dönemin siyasal akımları Osmanlı Devleti'nin toplumsal ve siyasal değişim üzerinde kısmi belirleyici rol oynamıştır (Alkan, 2004). Liberalizmin Osmanlı'daki yansımaları Batı'dan etkilenen yazarların fikirlerinin sorunların çözümüne uyarlanması biçiminde olmuştur (Özavcı, 2011). Osmanlı'da sosyalizmi ‘Osmanlı Solculuğu’ olarak niteleyen Tuncay (2004) Osmanlı Sosyalist Fırkası etrafında örgütlenen grubun özgürlükçü, ilerici, barışçı ve enternasyonalist olduğunu belirtir. Osmanlıcılık da imparatorluktan kopma hareketlerini yeni bir kimlik çatısı altında önlemeye yönelik siyasal ve düşünce hareketidir (Hanioglu, 1985). Osmanlı anayasacılığını da bu doğrultuda değerlendirmek gerekir.

Cumhuriyet ilan edildikten sonra 3 Mart 1924’te 430 sayılı kanun olarak geçen Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarılmıştır (MEB, 1924). Üstel’in (2003) ‘pedagojik mühendislik’ çabası olarak belirttiği bu dönemdeki çalışmalar çağdaşlık-yurttaşlık temelinde biçimlenmiştir. Akpınar’ın (2014) tespitine göre ise

Cumhuriyet Dönemi (Atatürk Dönemi) eğitim sisteminin dayanakları açısından Batı referanslı olduğu ve ideolojik temellerinin materyalizm, pozitivism, pragmatizm ve Darwinizm içermektedir. Çok partili hayata geçişle birlikte milli eğitim ideolojisinde farklılaşmalar olmuş olsa da resmi ideolojinin düşünsel temelleri olan milliyetçilik ve batılılaşma düşünceleri bu süreçte resmi ideolojinin temel belirleyicisidirler. Türk hukuk sisteminde normlar hiyerarşisinde en üstte yer alan anayasal metinler incelendiğinde Türkiye’de eğitim sisteminin merkezinde Atatürk ilke ve inkılapları önemli yer teşkil etmektedir (Çelik, 2014).

1980’den sonra ise her zaman olduğu gibi ideal anlamda yine devlet ideoloji olarak kalmış ancak batılılaşma düşüncesi iki temel özellik üzerinden kendini göstermiştir. Bunlar ekonominin iyileştirilmesine bağlı olan gelişme ve laiklik söyleminin sürekliliğidir. Hem milliyetçiliği hem de batılılaşma düşüncesini etkileyen ve toplumsal alana ve toplumsal ilişkilere daha doğrudan bir müdahalesi olan ekonomik uygulamalar ise 1980 sonrası resmi ideolojiyi doğrudan etkilemişlerdir (Öztürk, 2009). Küreselleşme döneminde yaşanan en önemli gelişme müfredat reformunun gerçekleştirilmesidir. Müfredat reformunun gerçekleştirilmesi çalışmaları 2003 Mart ayında başlamıştır. Müfredat reformunun ihtiyaç duyulmasının amacı değişen dünyayı takip etmek, bilgi toplumu ve ekonomisine dâhil olmak, küresel dünyada daha rekabetçi olmak hedefleri ile ilişkilendirilmiştir. Müfredat reformları ile birlikte uluslararası rekabet piyasalarına uyum sağlayacak araştırmacı ve yaratıcı bireylerin yetişeceği, işgücünün ve insan kaynaklarının niteliğinin artacağı öngörülmüştür (TTKB, 2004:1).

1923-1946 yılları arasında sosyal ve kültürel değişim için müfredatın yeniden yapılandırılması bağlamında özellikle Atatürk döneminde yapılan inkılaplar aracılığı ile modernizasyon sürecinin yoğun yaşandığı ve Kemalist ideolojinin ders kitaplarına, öğrencilerin etkinliklerine ve oyunlarına yansımıştır (Eskicumali, 1994). Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitapları (1980-1990) başlıklı araştırmasında tarih anlayışının ideolojik açıdan Kemalizm ve Türk- İslam Sentezi söylemi tarafından şekillendirildiği ifade edilmektedir (Bilgili, 2014; Gürleyen, 1998).

Parlak (2005) Erken Cumhuriyet Dönemi (1928-1946) boyunca ilk ve ortaöğretimde okutulan tarih ve yurt bilgisi ders kitaplarında Atatürk döneminde devletçilik-laiklik-milliyetçilik, İnönü döneminde milliyetçilik-laiklik-devletçilik ilkelerinin yoğunlukla işlendiğini ve Kemalist ideolojik söylemin meşrulaştırılma sürecinin İnönü döneminde yoğunlaştığı bulgularına ulaşmıştır. Turan (2016) sosyal bilgiler dersi tarih konularının da büyük ölçüde Türk tarihi merkezli ve Türk-İslam sentezi ağırlık olduğunu vurgulamaktadır. Bu çalışmada olduğu gibi Kaya ve Eroğlu (2013) araştırmalarında da 2004-Sosyal Bilgiler Öğretim Programını ideoloji açısından milliyetçilik, demokrasi ve liberalizm ideolojilerinin ilkelerine uygun olarak çeşitli öğelerin var olduğu belirlenmiştir. Farklı bir alan olmasına rağmen Türkiye’de ilköğretim matematik eğitimi ile neoliberal eğitim politikaları, sosyal sınıflar arasındaki kültürel farklılıklar,

cinsiyet ayrımcılığı ve milliyetçilik politikaları gibi sosyal ve politik konuların yansımaları araştırılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, ilköğretim matematik eğitimi öğrencileri matematik bilgi ve becerilerini toplumsal fayda yerine özel şirketlerin yararları için kullanmaya yönlendirmekte, ‘gerçek yaşam’ kavramının içeriğini orta ve üst orta sosyal sınıfların yaşantısıyla doldurmakta, cinsiyet ayrımcılığına kapı aralayacak ifadeler içermekte, etnik ve Müslüman olmayan azınlıkları görmezden gelerek milliyetçiliği beslemektedir (Doğan, 2012).

Eğitimin ideolojik yanına ilişkin tartışılması gereken önemli kavramlardan biri endokrinasyondur. Endokrinasyonun uç anlamı çocukların eğitim esnasında beyinlerinin yıkanarak, totaliteryan rejimin propagandasını yapmaktır (Momanu, 2012). Eğitim kavramının literatürde yer alan ve kabul gören tanımlarından biri olan ‘istendik davranış oluşturma’ vurgusunu ise kıyasladığımızda pedagojik açıdan endokrinasyondan söz edilebilir (Gündüz, 2013). Öğrenciyi ‘şekil verilmeyi bekleyen edilgen bir nesne’ olarak ele almak ve öğrenme sürecinin bütün bireyler üzerinde aynı etkiyi göstereceği varsayımı da davranışçı pedagoji ile ilişkilendirilebilir (Özden ve Şimşek, 1998). Pedagojik açıdan endokrinasyon üst yapı olarak bakanlığın yetkili kurullarca belirlediği uzak, genel ve özel hedeflerdir. İdeolojik açıdan endokrinasyon ile pedagojik açıdan endokrinasyon arasında bir ayrım yapılabilir mi sorusu bu aşamada devreye girmektedir. Sosyal bilgiler öğretmenleri ders içerikleri siyaset ile ilgili olsa söylemde bu kavramların pedagojik niteliğine ve derslerde öğrencilerini desteklediklerini belirtmeler de ders esnasında yapılan gözlemlerde ideolojik endokrinasyon çekincesi (veli, okul yönetimi vb. çekinceler de dâhil olmak üzere) nedeniyle uzak durabilmektedirler (Kuş ve Tarhan, 2016). Sosyal bilgiler dersinde politikanın sınıfta olduğu unutulmamalıdır (Zavagnin, 2012).

Sosyal Bilgiler dersi etkili ve sorumlu Türk vatandaşı yetiştirmek amacıyla tasarlanmış Sosyal Bilgiler üniteleri; tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimler ve vatandaşlık bilgisi açılarından çok yönlü olarak ele alınmaktadır ve öğrencilere vatan sevgisi kazandırmak amaçlanmaktadır. Öğrencilerin, Türk milletine, Türk bayrağına, Türk ordusuna ve vatanına hizmet eden kişilere sevgi, saygı ve takdir duygularını geliştirmeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın genel olarak bulguları şöyledir:

- İlkokul 4. sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı muhafazakârlık ideolojisinin gelenek, aile, organik toplum ve kültürün baskınlığı; milliyetçilik ideolojisi açısından millet, organik toplum ve kimlik siyasetini öne çıkarması; sosyalizmin işbirliği; totaliteryanizmin liderlik söylemleri öne çıkan ideolojik söylemlerdir.
- Ortaokul 5. sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı liberalizmin adalet, farklılık; muhafazakârlık ideolojisinin gelenek, aile, organik toplum ve kültürün baskınlığı; milliyetçilik ideolojisi açısından millet, organik toplum ve kimlik siyasetini öne çıkarması; sosyalizmin işbirliği söylemleri öne çıkan ideolojik söylemlerdir.

- Ortaokul 6. sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı liberalizmin adalet, farklılık; muhafazakârlık ideolojisinin gelenek, aile, organik toplum ve kültürün baskınlığı; milliyetçilik ideolojisi açısından millet, organik toplum ve kimlik siyasetini öne çıkarması; sosyalizmin işbirliği söylemleri öne çıkan ideolojik söylemlerdir.
- Ortaokul 7. sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı liberalizmin adalet, farklılık; muhafazakârlık ideolojisinin gelenek, aile, organik toplum ve kültürün baskınlığı; milliyetçilik ideolojisi açısından millet, organik toplum ve kimlik siyasetini öne çıkarması; sosyalizmin işbirliği söylemleri öne çıkan ideolojik söylemlerdir.

Her sınıf düzeyinde ideolojiye ilişkin etkinliklere yer verildiği görülmüştür. SBÖP' de yer alan milliyetçilik ideolojisinin özellikle Atatürkçülük ve ulusal değerlerle, liberalizmin küresel değerler, birey ve girişimcilikle, demokrasi açısından insan hakları, egemenlik, cumhuriyet kavramları üzerinden yansıdığı görülmektedir. Bu çalışmada ideoloji, endoktrinasyon, Sosyal Bilgiler Öğretimi ve yeniden üretim kavramlarına yönelik literatür doküman incelemesi ile analiz edilmiştir. Araştırmada analiz edilen dokümanlar Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve ideoloji, endoktrinasyon ve yeniden üretim kavramların yönelik temel metinlerdir. Sonuç olarak; İdeoloji ve eğitim birbirinden ayrılmaz. Sosyal Bilgiler Eğitimi endoktrinasyon ile ilişkilidir. Sosyal Bilgiler Programı ile hâkim ideolojinin yeniden üretilmesi birbiriyle ilişkidir.

KAYNAKLAR

- Akın, M. H. (2009). Siyasal toplumsallaşma sürecinde gençlik-teorik ve uygulamalı bir çalışma-. (Doktora tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanı. (Tez No: 234768).
- Akıncı, A. (2007). Milli kimlik inşa stratejileri (Türkiye Örneği 1839-1946). (Doktora tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanı. (Tez No: 296102).
- Akman, Ö. ve Patoglu, E. B. (2016). Ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan ihtilafli konuların incelenmesi: İçerik analizi çalışması. *Eğitim, Bilim ve Teknoloji Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 77-93.
- Akpınar, B. (2014). Milli eğitim programlarının felsefi temeli olarak ideolojiler. *Eğitime Bakış*. 10 (29), 34-39.
- Alkan, M. Ö. (2004). Giriş. M. Ö. Alkan (Ed.), *Modern Türkiye'de siyasi düşünce 1: Cumhuriyet'e devreden düşünce mirası: Tanzimat ve meşrutiyet'in birikimi içinde* (17-22). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Althusser, L. (1994). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Avaroğulları, M. (2015). Sosyal Bilgiler öğretiminde tartışmalı konularla ilgili bir eylem araştırması. *E-Journal of New World Sciences Academy-Education Sciences*, 2(10), 139-150.
- Bakioğlu, A. ve Silay, N. (2011). *Yüksek öğretim ve öğretmen yetiştirmede karakter eğitimi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Baradat, L. P. (2012). *Siyasi ideolojiler: kökenleri ve etkileri*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Barrow, R. & Woods, R. (2006). *An introduction to philosophy of education*. USA: Routledge.
- Bilgili, A. S. (2014). Eğitim programlarımızda Türk-İslam sentezi meselesi. *E-Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, (1). 1-13.

- Binning, A. and Binnig, D. H. (1952). *Teaching the social studies in secondary schools*. New York. McGraw-Hill Book Company.
- Clisset, P. (2008). Evaluating qualitative research. *Journal of orthopedic nursing* (12), 99-105.
- Cohen, L. Manion, L. & Morrison, K. (2007). *Research methods in education*. NewYork: Routledge.
- Crittenden, S. B. (2010). Indoctrination as mis-education. (Ed.) I. A. Snook, *Concepts of Indoctrination: Philosophical Essays* (s.102-117). USA: Routledge & Kegan Paul.
- Çelik, Z. (2014). Eğitim sistemindeki vesayet. *Eğitime bakış*, 10 (29), 6-10.
- Çetin, H. (2001). Devlet, ideoloji ve eğitim. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25 (2), 201-211.
- De Ruyter, D. J. & Conroy, J. C. (2002). The formation of identity: The importance of ideals. *Oxford Review of Education*, (28)4, 509-522.
- Dijk, T. A. (2006). Ideology and discourse analysis. *Journal of Political Ideologies*, (11), 115-140.
- Doğan, K. (2008). Cumhuriyet dönemi kimlik inşası (Doktora tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanı. (Tez No: 270091).
- Doğan, O. (2012). *Upper elementary mathematics curriculum in Turkey: a critical discourse analysis*. Doctoral Thesis, METU The Graduate School of Social Sciences. Ankara.
- Dönmez, C. ve Yeşilbursa, C. (2014). Kültürel miras eğitiminin öğrencilerin somut kültürel mirasa yönelik tutumlarına etkisi. *İlköğretim Online*, 13 (2), 425-442.
- Eatwell, R. (1993). Ideologies: approach and trends. (Ed) R. Eatwell and A. Wright. *Contemporary Political Ideologies* (1-22). London: Pinter Publishers.
- Ellis, A. K. (2007). *Teaching and learning elementary social studies*. USA: Pearson.
- Ersoy, A. F., (2007). Sosyal bilgiler dersinde öğretmenlerin etkili vatandaşlık eğitimi uygulamalarına ilişkin görüşleri (Doktora tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanı. (Tez No: 205766).
- Eskicumali, A. (1994). *Ideology and education: reconstructing the turkish curriculum for social and cultural change:1923-1946*. Doctoral Thesis. Wisconsin: The Wisconsin University.
- Gay, G. (2014). *Kültürel değerlere duyarlı eğitim:Teori, araştırma ve uygulama*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gulbenkian Komisyonu. (2003). *Sosyal bilimleri açın: Sosyal bilimlerin yeniden yapılandırılması üzerine bir rapor*. İstanbul. Metis Yayınları.
- Gündüz, M. (2013). Kültür ve medeniyet bağlamında batı merkezci eğitim ve eleştirisi. *İnsan &Toplum*, 3 (6), 223-243.
- Gürleyen, F. I. (1998). *The ideology and textbooks: "Turkish republic history of renovation and Atatürkism"*. Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Hahn, C. L. & Alviar-Martin, T. (2008). International political socialization research. (Ed) L.S. Levstik and C.A. Tyson. *Handbook of Research in Social Studies Education* (81-108). New York: Routledge.
- Hanioğlu, Ş. (1985). Osmanlılık. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi içinde (s.1389-1393). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Heywood, A. (2000). *Siyaset teorisine giriş*. İstanbul: Küre Yayıncılık.
- Heywood, A. (2014). *Siyasi ideolojiler*. Ankara: Liberte Yayıncılık.
- History-Social Science Curriculum Framework and Criteria Committee (2005). *History-social science framework for California public schools, kindergarten through grade twelve*. USA: California Department of Education.

- Hoge, J. D. (2002). Character education, citizenship education, and the social studies, *The Social Studies*, 93(3), 103-108, doi: 10.1080/00377990209599891
- Kaplan, İ. (2011). *Türkiye'de milli eğitim ideolojisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaya, B. (2016). T.C. İnkılap tarihi ve Atatürkçülük eğitimi. (Ed). D. Dilek. *Sosyal bilgiler eğitimi* (s. 135-150). Ankara: Pegem Akademi.
- Kaya, E. ve Eroğlu, T. (2013). 2004 Sosyal bilgiler öğretim programında ideoloji. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, (56), 55-92.
- Kaymakçı, S. ve Er, H. (2009). İnkılâp tarihi ve atatürkçülük dersinin öğretimi üzerine yapılan tezlerin analizi. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5 (9). 165-180.
- Koutselini, M. (2008). Citizenship education in context: student teacher perceptions of citizenship in Cyprus. *Intercultural Education*, 19 (2), 163-175.
- Kuş, Z. ve Tarhan, Ö. (2016). Political education in social studies classrooms: a perspective from Turkey. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*. 12 (3). 164-183.
- Lammi, M. (2010). The hermeneutics of ideological indoctrination. *Perspectives on Political Science*, (26) 1, 10-14.
- Macris, V. (2009). The ideological conditions of social reproduction. *Journal for Critical Education Policy Studies*, 9 (1). 19-46.
- Maynard, J. L. (2013). A map of the field of ideological analysis. *Journal of Political Ideologies*, 18 (3), 299-327.
- McLellan, D. (2012). *İdeoloji*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- MEB. (1924). Tevhid-i tedrisat kanunu. 01.02. 2014 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı: <http://mevzuat.meb.gov.tr/html/110.html> adresinden alındı.
- MEB. (2009). *Sosyal bilgiler dersi ilköğretim 4. ve 5. Sınıf programı*. 04.06.2014 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı: <http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx?islem=1&kno=38> adresinden alındı.
- MEB. (2005). İlköğretim sosyal bilgiler dersi 6-7. sınıflar öğretim programı ve kılavuzu. Ankara: MEB Yay.
- Momanu, M. (2010).The pedagogical dimension of indoctrination: Criticism of indoctrination and the constructivism in education. *META: Research in Hermeneutics, Phenomenology and Practical Philosophy*. 4(1). 88-105.
- Örs, B. (2009). İdeoloji-karmaşık dünyayı anlaşılır kılmak. (Ed) B. Örs , *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler* (s. 3-46). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Öntaş, T. (2014). Özel öğretim kurumlarında ideolojik analizin boyutları. I. Eğitim Kongresi: 21. Yüzyılda Bir Eğitim Felsefesi Oluşturmak ve Özel Okullar: I. Eğitim Kongresi Bildirileri. 28-30 Kasım 2014. (s. 282-289). Antalya: MEB.
- Öntaş, T. (2015). Özel öğretim kurumundaki sınıf öğretmenlerinin milli eğitim ideolojisini yeniden üretme pratiklerinin okul etnografyasıyla incelenmesi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 3 (1), 74-97. doi: [10.14689/issn.2148-2624.1.3c1s4m](https://doi.org/10.14689/issn.2148-2624.1.3c1s4m)
- Öntaş, T. ve Atmaca, T. (2016). Eğitim ve ideoloji bağlamında hesap verebilirlik ve neoliberalizm bağlantısı. *Turkish Studies*. (11) 3. 1813-1828. doi : <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9342>
- Özavcı, H. O. (2011). Düşünce tarihi merceğinden: Türkiye'de liberalizm. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, (57), 137-174.
- Özden, Y. ve Şimşek, H. (1998). Davranışçılıktan oluşturmaçılığa öğrenme paradigmasının dönüşümü ve Türk eğitimi. *Bilgi ve Toplum*, 1, 71-82.
- Özpolat, A. (2009). Toplumsallaşma hedefleri açısından 2005 sosyal bilgiler öğretim programı. *Milli Eğitim Dergisi*, (182), 249-267.
- Öztürk, Ö. (2009). 1980 sonrası Türkiye'de milli eğitim ideolojisi. (Yüksek lisans tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanı. (Tez No: 249678).

- Parlak, İ. (2005). Türkiye'de eğitim-ideoloji ilişkisi: erken cumhuriyet dönemi tarih ve yurt bilgisi ders kitapları üzerine bir inceleme. (Doktora tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanı. (Tez No: 159994).
- Ross, E. W. (2006). The struggle for the social studies curriculum. (Ed) E. W. Ross , *The Social Studies Curriculum: Purposes, Problems, and Possibilities* (p. 17-36). New York: State University of New York Press.
- Safran, M. (2008). Sosyal bilgiler öğretimine bakış. (Ed). B. Tay ve A. Öcal. *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi*. (s.2-18). Ankara: Pegem Akademi.
- Seefeldt, C., Castle, S. & Falconer, R. C. (2015). *Okul öncesi ve ilkököl çocukları için sosyal bilgiler öğretimi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Sunal, G. S. & Hass, M. (2011). *Social studies for the elementary and middle grades*. USA: Pearson.
- TEDMEM (2016). *Ders saatleri ne kadar az ne kadar fazla?*. Ankara: TED Yayınları.
- TTKB. (2004). Talim terbiye kurulu program geliştirme çalışmaları. Ankara: MEB. http://ttkb.meb.gov.tr/programlar/prog_giris/prg_giris.pdf
- Tuncay, M. (2004). Cumhuriyet öncesinde sosyalist düşünce. M. Ö. Alkan (Ed.), *Modern Türkiye'de siyasi düşünce 1: Cumhuriyet'e devreden düşünce mirası: Tanzimat ve meşrutiyet'in birikimi içinde* (s. 296-309). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Turan, R. (2016). "Milli tarih"ten "sosyal bilgiler"e türkiye'de İlköğretim düzeyinde tarih öğretimi. *International Journal of Social Science*, (49), 257-278.
- Üstel, F. (2003). Türkiye Cumhuriyeti'nde resmi yurttaş profilinin evrimi. T. Bora (Ed.), *Milliyetçilik içinde* (s. 273-283). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ünlü, İ. (2012). Sosyal bilgiler öğretim programında kültür aktarımı konuları öğretiminin yeterlik düzeyinin incelenmesi (Doktora tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanı. (Tez No: 325809).
- Washington, E. Y., & Humphries, E. K. (2011). A social studies teacher's sense making of controversial issues discussions of race in a predominantly white, rural high school classroom. *Theory and Research in Social Education*, 39 (1). 92-114.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, K. (2012). Tartışmalı ve tabu konuların incelenmesi: sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 9 (18). 201-225.
- Zavagnin, A. J. (2012). Politics in the classroom: Teacher political disclosure and the decision-making of secondary social studies teachers. Unpublished doctorate dissertation. Boston University School of Education.

SUMMARY

There is a general consensus that ideology is first and foremost a political concept (Baradat, 2012). The basic divisions of political ideologies are most often presented as center, right, and left (Heywood, 2000; 2014). This division into center, right, and left is simple and straightforward, and it is helpful when categorizing and finding links among political thought and ideologies. People who are farther to the left tend to believe that equality is an unassailable good, while those on the right are often of the opinion that equality is an impossible-to-achieve pipe dream. Those on the far left defend a planned economy managed by the state, and people on the far right emphasize the importance of the free market and private property and ownership. Liberalism emphasizes the individual, freedom, intellect, justice, understanding, and diversity, while conservatism emphasizes tradition, human failings, an organic society, hierarchy, authority, and the right to private property. Socialism highlights the importance of society, cooperation, equality, social class, and communal property, and nationalism favors the nation, an organic society, determining one's own fate, and identity politics. Lastly, anarchy emphasizes anti-statism, a natural order, economic freedom, anti-clericalism (opposing the influence of the church in politics and most aspects of public and private life), while fascism brings anti-rationalism, struggle, leadership, elitism, and aspects of both socialism and ultra-nationalism to the forefront of its ideology (Heywood, 2014).

Social studies education occurs at the intersection of general pedagogic information and social studies content/area information (Sunal ve Haas, 2011). One of the concepts that must be covered in social studies education is, without a doubt, indoctrination (Seefeldt, Castle and Falconer, 2015), which is a concept with real-world applications and effects. Indoctrination can be defined as the brainwashing of children during education in order to ensure that they spread the propaganda of a totalitarian regime as they grow older (Momanu, 2010). Indoctrination can be split up into two distinct types: sectarian (partisan/fanatical) indoctrination and conformist indoctrination; the latter is the type used in the field of education. This type of indoctrination is comparable in many ways to education in terms of content, the idea of an unshakeable commitment, and methods (Barrow and Woods, 2006). The fact that education is an ongoing process with clear goals, is not one dimensional, and measures success through the use of duties and responsibilities that occur naturally during the educational process means that it is susceptible to being linked to and used as a form of indoctrination (Barrow and Woods, 2006; Crittenden, 2010).

In this study, the content of social studies curricula was examined in the context of the basic concepts that constituted said curricula, and a connection was made between this information and the values espoused by major political ideologies. What distinguishes this study from similar ones is the opportunity it provides to study (taking the major political ideologies as a base) the salient values of these ideologies in accordance with the approach to social studies that sees it as one of the core classes where ideologies are transferred to students, especially knowledge and ideology concerning citizenship and civics. This specific

definition and approach is quite distinct from the multitude of meanings that can be ascribed to the concept of ideology. The presence of hermeneutic indoctrination, one of the tools used in the process of political socialization which takes place in social studies classes, establishes the fact that social studies is a not a neutral field.

This study aims to examine the learning domains, units, and concepts found in the Social Studies Class Curriculum implementation guidelines and determine which political ideologies they espouse. In this study, document analysis, a data collection technique common in qualitative research, was used. The learning domains, units, and concepts which constituted the study's source data were taken from the Social Studies Class Curriculum (4th-7th grades), published in 2005 by the MEB (Turkish Ministry of Education) Board of Education and Discipline and revised in 2009. A data collection form containing information and divided up into three areas (learning domains, units, and concepts) was created by the researcher to expedite the process of scanning and combing through the data in these areas.

The Social Studies classes and units, which were designed to produce responsible, engaged Turkish citizens, cover a wide range of subjects under the umbrella of the social sciences and civics including history, geography, economy, sociology, anthropology, psychology, philosophy, political science, and law, and they aim to impart a deep sense of patriotism to students. They also aim to develop the students' sense of love, respect, and appreciation for those who serve the Turkish people, the Turkish flag, the Turkish army, and the nation itself. A general overview of the findings can be found below:

The 4th grade elementary school Social Studies Class Curriculum highlights discourse regarding the importance of tradition, family, organic societies, and culture from conservative ideology, the nation, organic societies, and identity politics from nationalist ideology, collaboration and cooperation from socialist ideology, and expressions of leadership from totalitarian ideology.

The 5th grade middle school Social Studies Class Curriculum emphasizes discourse regarding justice and diversity from liberal ideology, the importance of tradition, family, organic societies, and culture from conservative ideology, the nation, organic societies, and identity politics from nationalist ideology, and collaboration and cooperation from socialist ideology. The 6th grade middle school Social Studies Class Curriculum emphasizes discourse regarding justice and diversity from liberal ideology, the importance of tradition, family, organic societies, and culture from conservative ideology, the nation, organic societies, and identity politics from nationalist ideology, and collaboration and cooperation from socialist ideology. The 7th grade middle school Social Studies Class Curriculum emphasizes discourse regarding justice and diversity from liberal ideology, the importance of tradition, family, organic societies, and culture from conservative ideology, the nation, organic societies, and identity politics from nationalist ideology, and collaboration and cooperation from socialist ideology.